

Para Lang po sa Tabi: Maka-Pilipinong Katangian ng Lalabintaunin sa Pagbubuo ng Kápwa sa Kapwa Pasahero ng Dyip

Eldrin Jan D. Cabilin^{1*}, Aurora S. Buquir^{2,**}

¹Far Eastern University / De La Salle University

²De La Salle Lipa / De La Salle University

*ecabilin@feu.edu.ph / eldrin_jan_cabilin@dlsu.edu.ph

**aurora.buquir@dlsu.edu.ph / aurora_s_buquir@dlsu.edu.ph

DOI: <https://doi.org/10.70922/1sksgf93>

[Submit to this journal](#)

[Other related articles](#)

[Announcements](#)

[Other PUP Journals](#)

Article History:

Date received: October 5, 2024

Date revised: March 5, 2025

Date accepted: April 28, 2025

How to Cite this paper:

Cabilin, E.J.D. & Buquir, A.S. (2025). Para lang po sa tabi: Maka-Pilipinong katangian ng lalabintaunin sa pagbubuo ng kapwa sa kapwa pasahero ng dyip. *Social Sciences and Development Review* (17)1, pp. 187-205. <https://doi.org/10.70922/1sksgf93>

Other citation formats:

Please contact the publisher for any further use of this work at socialsciencesreview@pup.edu.ph.

Para Lang po sa Tabi: Maka-Pilipinong Katangian ng Lalabintaunin sa Pagbubuo ng Kápwa sa Kapwa Pasahero ng Dyip

Eldrin Jan D. Cabilin^{1,*}, Aurora S. Buquir^{2,**}

¹Far Eastern University / De La Salle University

²De La Salle Lipa / De La Salle University

*ecabilin@feu.edu.ph / eldrin_jan_cabilin@dlsu.edu.ph

**aurora.buquir@dlsu.edu.ph / aurora_s_buquir@dlsu.edu.ph

ABSTRAK

Tinaguriang “hari ng kalsada” ang dyip. Makulay, maburloloy, at magarbo ang karaniwang bihis ng haring ito sa mga kalsada sa bansa. Isa itong hindi pansining bahagi ng ating lipunan na may bitbit na mahalagang pagkilala sa ating pagka-Pilipino. Sa dyip ay lutang ang pag-uugaling pakikipagkapwa na itinuturing na sentro o pinakamahalaga sa mga pagpapahalaga ng mga Pilipino ayon kay Virgilio Enriquez sa perspektiba ng Sikolohiyang Pilipino. Mula rito ay inalam kung paano nabubuo sa mga pasahero ang konsepto ng kapwa sa kapwa nila pasahero na nakasasalamuha sa araw-araw. Gamit ang inilatag na maka-Pilipinong metodo ni Javier na pagtatanong-tanong at pakikipagkuwentuhan, nakalap ang mga naratibo ng sampung lalabintaunin na kinasangkapan sa pagsusuri. Ibinatay ang nakalap na naratibo sa Antasan ng Pagtutunguhan ni Enriquez upang malinaw at malalim na ilahad ang pagbubuo sa konsepto ng kapwa. Ang mga maka-Pilipinong katangiang nabuo sa konsepto ng kapwa sa kapwa pasahero sa dyip ng mga lalabintaunin ay ang mga sumusunod: a. bayad po; b. pára po sa tabi; c. tinginan at pakiramdaman; d. kuwentuhan; e. limos at malasakit; at f. punuan at bigayan. Sa kabilang banda, lumabas din ang ilang negatibong maka-Pilipinong katangian ng mga pasahero tulad ng: a. pagwawalang bahala o walang pakialam; b. pagkagalit at pagdadabog; c. tsismisan; d. siksikan at singitan; e. budol; f. lamangan; at g. pakutuban.

Susing Salita: dyip, kápwa, lalabintaunin, maka-Pilipinong katangian, pasahero, Sikolohiyang Pilipino

ABSTRACT

The jeepney is hailed as the “king of the road.” This monarch of the streets is often adorned with vibrant colors, intricate decorations, and an extravagant design. Though an unseen part of our daily lives yet, it carries profound cultural significance symbolizing our Filipino identity. Within the jeepney the Filipino value of pakikipagkapwa is strongly manifested as the heart or most important among our Filipino values according to Virgilio Enriquez from the

perspective of Sikolohiyang Pilipino. This study sought to explore how the concept of kapwa is formed among passengers who interact daily within this shared space. Employing the indigenous Filipino research methods of pagtatanong-tanong and pakikipagkuwentuhan by Javier, narratives were gathered and analyzed from ten lalabintaunin (adolescents). These narratives were interpreted using Enriquez's Antasan ng Pagtutunguhan to provide a clear and in-depth discussion of how the concept of kapwa is developed. The study identified the following positive Filipino traits that emerge from this sense of shared identity among jeepney passengers: a. bayad po; b. pára po sa tabi; c. tinginan at pakiramdaman; d. kuwentuhan; e. limos at malasakit; and f. punuan at bigayan. On the other hand, certain negative Filipino traits among passengers also surfaced such as: a. pagwawalang bahala o walang pakialam; b. pagkagalit at pagdadabog; c. tsismisan; d. siksikan at singitan; e. budol; f. lamangan; and g. pakutuban.

Keywords: jeepney, kápwa, lalabintaunin, Filipino traits, passengers, Filipino Psychology

INTRODUKSYON

Bahagi ng buhay nating mga Pilipino ang dyip. Maaaring buong buhay ng isang pasahero ay gumagamit nito sa pagpasok at sa pag-uwi bilang transportasyon. Sa pagtuntong sa istribo ng dyip ay nakahahalubilo ng bawat isang pasahero ang kapwa niya pasahero. Mayroong simpleng tinginan, pag-abot ng bayad o kaya ay pagpara ng iba para sa kapwa niya pasahero. Hindi natin napapansin subalit mayroong naratibo ang bawat pagsakay ng isang pasahero sa dyip kasama ang kapwa niya pasahero.

Sa dyip ay lutang ang pag-uugaling pakikipagkapwa na itinuturing na sentro o pinakamahalaga sa mga pagpapahalaga ng mga Pilipino sa perspektiba ng Sikolohiyang Pilipino. Pinasinayaan ang larang na ito ni Virgilio Enriquez noong unang bahagi ng 1970 upang isulong ang pag-aaral sa sikolohiyang bunga ng karanasan, kaisipan at oryentasyong Pilipino sa gitna ng kaisipang nalulukubang ng pananaw na Kanluranin sa bansa (Enriquez, 2015). Idinagdag pa ni Pe-pua at Protacio-Marcelino (2000) na binibigyang tuon nito ang pagbuo ng pambansang kaakuhan at kamalayan, panlipunang pakikiisa, at sikolohiya ng wika at kultura sa pang araw-araw na buhay ng mga Pilipino gaya sa kalusugan, agrikultura, sining, mass midya, relihiyon at iba pa. Samakatuwid, sentro ng larang na ito ang pagpapayaman ng diwa (psyche) ng Pilipino na may pagkiling sa konsepto ng kapwa. Ang kapwa ay ang pagsasama ng “sarili” at “iba” sapagkat mayroong pagkilala ito sa pagbabahagi ng pagkakakilanlan. Kilala man o hindi ay nabubuo ang rekognisyon nito sa kapwa bilang isang tao na kagaya niya (Enriquez, 1986). Ang konsepto ng kapwa ay hindi usaping pansarili lamang, ito rin ay pakikipag-ugnayan at pakikipagdamayan. Ayon kay Dagmang (1996), ang Pinoy kapag may

gustong sabihin ay nagpapadama; kapag may gustong malaman ay nakikiramdam. Sa diskurso naman gamit ang lente ng pilosopiya tungkol sa kapwa, tiningnan ito bilang kaugnay at hindi maaaring ilayo sa higit na pagkaunawa hinggil sa tao (Mabaquiao, 2018). Hinati sa dalawa ang pilosopikal na pagtingin tungkol sa pakikipagkapwa-tao, ang metapisika kung saan ay tiningnan ang kaganapan nito at etika na nakabatay sa kahalagahang pang-etika o kabutihan. Lumabas sa pag-aaral na isang subjek ang kapwa-tao na malaya, may kamalayan at may di-tapos na identidad at hindi isang objek lamang. May pagtrato sa kapwa-tao bilang isang tunguhing sang-ayon sa kung paano dapat tratuhin ang isang kapwa-tao at hindi bilang isang kaparaanan o kasangkapan lamang.

Kung mayroong ituturing na pinakamahalagang elemento sa dyip, ito ay walang iba kung hindi ang tao na pasahero nito. Sa kanya nag-ugat ang dahilan kung bakit nabuo ang dyip at bakit nagkaroon ng iba pang elemento kagaya ng drayber at mga panuntunan sa loob at labas nito. Masasalamang na ang pasahero ay subjek kung saan alam niya ang kanyang patutunguhan at dahilan kung bakit siya sumakay sa dyip. Mayroon siyang direksyon at layuning binubuo habang pinagmamasdan ang mga kaganapan sa loob at labas ng dyip. Bahagi ng direksyon niya ay magpamalas ng etika sa kapwa pasahero at drayber kagaya ng pag-aabot ng pamasaherang, ang magalang na pagsasabi ng “po” at kung papara para bumaba. Isa itong malinaw na pagpamamalas ng pakikipagkapwa-tao.

Sa kabilang banda, isinalaysay ni Javier (2018) kung paanong kakabit sa konsepto ng pakikipagkapwa ang unawa. Bahagi ang unawa sa pagpamamalas ng pasahero sa kapwa nito pasahero sa maraming pagkakataon. Ang pang-unawa ay may pagsasanib ng pakiramdam at pag-iisip (*affective-emotive, cognitive*). Ito ay tumutukoy sa kabuluhan (*relevance*) na malapit din sa mga salitang Ingles na *compassion, mercy*, at *empathy*. Kung kapwa-tao ang turing ay dahil mayroong pang-unawang nakatatalos sa pag-iisip na ito. Nalalampasan ng tanaw ang turingang ‘ibang-tao’ sa ‘hindi ibang-tao’ lalo na kapag ang kapwa ay dumaranas ng dusa, dumadaing kayâ dinirinig at dinaramdam din.

Taal sa tao ang bigkis ng unawa kaya sa bawat pang-unawa ay siyang pakikipagkapwa-tao. Inaarok ng tao sa kanyang pang-unawa hindi lamang ang pag-iisip ngunit ang damdaming maaaring maramdaman niya kaya magkasama ang dalawang ito sa malalim na pagtingin upang maunawaan ang isang konsepto o bagay. Bahagi ng pang-unawa ang saya o lungkot na taglay ng pagiging ibang-tao o hindi ibang-tao na pinaimbabawan ng unawa upang makita at madama ito bilang isang tao.

Mahalagang sangkap ang unawa sa pagpapanatili ng kaayusan at ugnayang nabubuo sa bawat isang kabahagi ng dyip. Bunga ito ng pagiging likas sa pakikipagkapwa-tao ng mga Pilipino sa ibang-tao o hindi ibang-tao. Isang patunay ang pag-usog sa upuan upang bigyang espasyo ang iba sa pag-upo. Idagdag pang hinihinaan ng drayber ang kanyang radyo sa tuwing may nakikita at nadidinig siyang pasaherong seryosong nakikipag-usap sa telepono. Sa mga

ganitong halimbawa, kitang-kita kung paanong ang unawa ay normal at hindi madalas na kailanganing ipaalala pa para ito ay ipakita at ipadama. Sa dyip ay mailalarawan ang mga pagpapahalagang Pilipino mula sa pag-unawa sa konsepto ng pakikipagkapwa-tao.

Mula rito, nais alamin ng mga mananaliksik kung paanong nabubuo sa kanila ang konsepto ng kápwa sa kapwa nila pasahero na nakasasalamuha araw-araw. Sa pag-aaral na ito, ang mga lalabintaunin ang kinasangkap bilang ispesipikong pasahero. Unang ipinantukoy ni Virgilio G. Enriquez, Ama ng Sikolohiyang Pilipino, ang lalabintaunin sa mga babae at lalaking nasa yugto ng pag-unlad ng buhay na maaaring *adolescent* ang katumbas sa kanluraning literatura. Samakatuwid, may muwang na ang mga kinasangkapan sa pag-aaral.

Hinango sa mga naratibo ng lalabintaunin bilang pasahero ang konsepto ng kapwa. Mahalaga ang ginawang pagsusuri sa mga naratibo ng kanilang danas upang malinaw na mabuo ang konsepto ng kapwa mula sa positibo at negatibong pagtingin ng mga pasahero. Masinop na sinuri ang mga maka-Pilipinong katangian sa bawat naratibo at danas upang buo na maipakita ang konsepto ng kápwa sa kapwa nila pasahero. Tiningnan ang antasan ng pagtutunguhan ni Enriquez upang maiugnay ang mga maka-Pilipinong katangian batay sa naratibo ng lalabintaunin upang malalim ang pagbubuo sa konsepto ng kápwa mula sa kanilang kapwa pasahero.

Ayon kay Timbreza mula sa panayam nina Villejo at Liwanag (2019): Sa pamamagitan ng ‘ika nga’y pagninilay tungkol sa negatibong pag-uugali ng mga Pilipino, naunawaan din natin ang pagkataong Pilipino. Naipalalabas at napauunawa natin ang iba’t ibang pag-uugali ng mga Pilipino, maging positibo man o negatibo – nabubuksan ang pagkatao ng taumbayan. Naipapakita ang kahinaan at kakulangan hindi para siraan sa ibang tao, kundi para mapaunawa ang mga kahinaan at kakulangan bilang tao at ang mga positibo at mabubuting kalooban na mas kinakailangan mapalakas at mapaunlad. Ang puntong ito ay pinahalagahan sa pag-aaral upang lubos na maipahayag ang parehas na positibo at negatibong ugali ng mga pasahero sa loob ng dyip na mas lalong nagpalutang sa pagbubuo ng kapwa sa kapwa pasahero ng dyip.

METODOLOHIYA

Maraming karanasan ang masasaksihan sa loob ng dyip. Ayon kay Matienzo (2021), angkaranasangito aysumasalamina sa panlipunang ugnayan, pagpapahalaga sa pagpapakatao at mga aral na natatangi lamang sa transportasyong ito. Ang dyip ay isang behikulo para personal na makita ang panlipunang ugnayan hindi lamang ng drayber sa kapwa niya drayber, ang drayber at ang pasahero, kung hindi lalo na ang pasahero sa kapwa niya pasahero. Tao ang pinakasentro ng pag-aaral na ito sapagkat berbal man o di-berbal ay mababakas sa tao ang konkretong mundong kanyang nararamdaman sa kanyang kapwa tao. Kung mayroong pinakamahalagang elemento sa dyip, ito ay tao na pasahero nito. Siya ay kasangkot bilang isang reaktibong nilikha na hindi hiwalay sa kanyang karanasan, kapaligiran at kalikasan.

Ang mga kasangkot sa pag-aaral na ito ay sampung lalabintaunin. Ayon kay Javier (2007), ang lalabintaunin ay tamang pantukoy sa mga kabataang nasa kanilang panahon na kapansin-pansin ang mga pagbabagong pampisikal at sekswal dahil ito ay mga pag-iiba sa mga babae at lalaking nasa pag-itan ng edad na labing-isa hanggang labing-siyam. Pormal na pinadalhan ng liham ang sampung lalabintaunin para sa isinagawang pag-aaral. Kinuha ang kanilang konsent na maging kaisa sa pag-aaral nang walang pagkakakilanlan ayon na rin sa kanilang kahilingan. Ispesipikong may katangian ang sampung lalabintaunin bilang nasa edad labing-walong taong gulang, nasa antas andergradweyt, at gumagamit ng dyip sa araw-araw. Gamit ang maka-Pilipinong metodo ni Javier (2016) na pagtatanong-tanong at pakikipagkuwentuhan bilang mga pamamaraan ng pagkalap ng datos na may pakikipagkapuwa, nakausap ng mga mananaliksik ang mga lalabintaunin kaya nagkaroon ng paglalapit sa layuning dalumatin ang konsepto ng kápwa sa kapwa pasahero. Esensyal sa bawat tanungan at kuwentuhan ang pagkakaroon ng koneksyon at unawa sa parehas na kapwa upang ang kalalabasan ay sama-samang pagbubuo ng kaalaman. Naghanda rin ang mga mananaliksik ng mga gabay na tanong upang makalap ang datos na kailangan sa pagsagot ng layunin ng pag-aaral.

Ang mga nabanggit na katangian ng lalabintaunin ay naging tuntungan ngayon sa paglalahad ng makabuluhang pananaw mula sa nahubog nilang kaalaman. Kasabay ng pagbabagong kanilang nararanasan ay ang pagbabagong sikolohikal dulot ng mga emosyong nabubuo gaya sa pakikipag-ugnayan sa kapwa lalabintaunin o mas matanda sa kanila. Nasusubok ang kanilang pakikipag-ugnayan bunga ng pagkatuto at danas sa mga kaalaman mula sa patuloy na pag-iral sa araw-araw. Pawang gumagamit sila ng dyip sa araw-araw na pagpasok at pag-uwi kaya may kahandaan sila sa pag-iisa sa bawat byahe at pagkakaroon ng pagkakataon para sa obserbasyon at pagkilala sa bawat kapwa pasahero na nakasasabay o nakasasalamuha sa dyip. Dahilan din sa pagpili sa mga lalabintaunin ang bitbit nitong makabagong pananaw buhat sa iba't ibang puwersa ng makabagong panahon gaya ng pagkababad sa internet, nagbabagong sosyal at kultural na gawain ng lipunang Pilipino, at kontemporaryong isyu na kinakaharap ng bansa. Ang datos na nakuha sa mga lalabintaunin ay may implikasyon sa pagbubuo ng pananaw para sa hinaharap gaya ng pagsasagawa ng desisyon at pakikilahok sa mga isyung panlipunan, pag-unawa sa papel at gampanin, at pagpapanatili sa tradisyonal na kalikasan ng kulturang Pilipino gaya ng pagtingin sa konsepto ng kapwa sa kapwa pasahero sa dyip.

Ang mga naisa-isang konsepto mula sa lalabintaunin ay naging batayan ng mga maka-Pilipinong katangian na nagpapakita ng kápwa sa kapwa pasahero sa dyip. Sinuri gamit ang Antasan ng Pagtutunguhan mula sa pag-aaral ni Enriquez (1986) sa pagbuo ng konsepto ng kapwa batay sa positibo at negatibong pag-uugali ng mga Pilipino sa loob ng dyip. Saklaw ng mga naratibo ang personal na danas sa pagsakay ng dyip kasama ang ibang-tao o hindi-ibang tao. Nakakonteksto ang isinagawang kuwentuhan bilang pangangalap ng datos tungkol

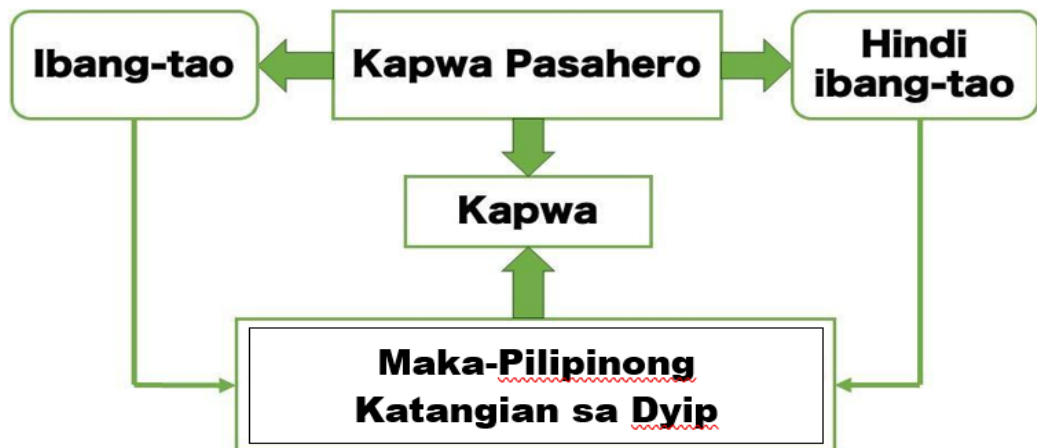
sa kultural na gawain sa loob ng dyip gaya ng pagbibigay-bayad, pagpára, kuwentuhan, mga taong sumasakay at bumababa at iba pa. Tinalakay rin ang bitbit na danas mula sa istruktura ng dyip na naging punto sa pagbabahagi ng ilan pang naratibo. Sa iba't ibang danas na ito ay pinaghugutan ang mga maka-Pilipinong katangian ng mga lalabintaunin at sinuri para sa tematisasyon upang lubos na makabuo ng konsepto ng kápwa mula sa kapwa pasahero. Sa pamamagitan nito ay madaling nakita ang antasan ng pakikitunguhan mula sa mga naging danas ng lalabintaunin maging ito man ay positibo o negatibo.

TEORETIKAL NA BATAYAN SA PAGSUSURI

Ang konsepto ng kapwa ay bubuuin mula sa mga naratibo ng lalabintaunin bilang pasahero mula sa kapwa pasahero sa dyip. Gamit ang Antasan ng Pagtutunguhan ni Virgilio G. Enriquez ay ituturing ang kapwa pasahero bilang ibang-tao at hindi ibang-tao sa dyip. Ibang-tao sila sa kapwa pasahero sapagkat hindi sila magkakilala samantalang hindi ibang-tao sapagkat pare-parehas silang pasahero sa dyip. Pagsakay sa dyip, ang ibang tao ay hindi na ibang-tao sa kapwa pasahero dahil nagkakaroon na sila ng ugnayan sa isa't isa kahit unang pagkikita pa lamang. Sa kabila nito ay isasaalang-alang pa rin ang mga salik tulad ng mga negatibong pag-uugali ng mga Pilipino na likas na sa tao. Ito ang magiging batayan upang mas lalong maunawaan at maliwanag na makita ang pakikipagkapwa sa kapwa pasahero sa dyip.

Figura 1

Batayang Konsepto ng Pag-aaral

Ayon kay Javier (2018), sa pakikipagkapwa nangyayaring natutuklasan ang loob (maaaring sarili) na kasalo at hindi sinosolo itong loob (kaya 'ipinapalagay' pa muna ito sa simula ng pagtutunguhan). Ang ako at ang iba sa akin ay kapuwa, iyon nga'y iisa manapa'y magkabahagi ang mga loob tulad nga sa pakikipagpalagayang-loob/pakikiisang-loob

(iisa ang loob). Ang ibang-tao ay hindi na nagiging ibang-tao dahil pinagbigkis na sila ng pakikipagkapwa na pinagsamahan nila sa dyip sa pamamagitan ng iba't ibang karanasan na kanilang pinagdaanan bilang pasahero.

Batay sa Antasan ng Pagtutunguhan ni Virgilio G. Enriquez, ang ibang tao bilang indibidwal, ang kaantasan ng kanyang pag-iisa ay pagsasarili na katumbas naman sa pakikipagkapwa ng pakikitungo, ang pag-iwas ay pakikisalamuha, ang paghiwalay ay pakikilahok, ang pagmamalaki ay pakikibagay, at ang pakikinabang ay pakikisama (Javier, 2018). Kapag ang ibang tao ay lumalim na at may pagpapahalaga sa pakikipagkapwa at siya ay hindi na ibang-tao, ang kaantasan din ng kanyang pakikipagtutunguhan sa iba ay nababago. Ang pag-iisa niya na pagkukubli ay nagiging pakikipagpalagayang-loob, ang pagwawalang bahala ay nagiging pakikisangkot; at ang pagsalungat ay nagiging pakikiisa sa kapwa. Ang tao na dating nag-iisa ay may malawak ng pang-unawa sa kanyang sarili at sa kanyang kapwa dahil sa kanyang iba't ibang danas ng pakikipagkapwa. Wika nga ni Timbreza, ako ay ako sapagkat ikaw ay ikaw, kung wala ang ikaw ay wala rin ako, at kung wala ako ay wala rin ikaw (Villejo at Liwanag, 2019). Samakatuwid, ang kapwa ang nagpapayaman at nagbibigay-kabuluhan sa ating pagkatao.

Maka-pilipinong katangian sa pagbuo ng kápwa sa kapwa pasahero

Nagsagawa ng pagsasatema ang mga mananaliksik upang maayos na masuri at matalakay ang mga lumabas na maka-Pilipinong katangian sa pagbuo ng kápwa sa kapwa pasahero sa dyip mula sa nakalap na datos sa pagtatanong-tanong at kuwentuhan na isinagawa sa sampung lalabintaunin. Narito ang mga positibong maka-Pilipinong katangian: a. bayad po; b. pára po sa tabi; c. tinginan at pakiramdaman; d. kuwentuhan; e. limos at malasakit; at f. punuan at bigayan sa dyip. Samantalang hindi maitatanggi ang mga negatibong maka-Pilipinong katangian tulad ng: a. pagsasawalang bahala o walang pakialam; b. pagkagalit at pagdadabog; c. tsismisan; d. siksikan at singitan; e. budol; f. lamangan; at g. pakutuban.

I. Positibong Maka-Pilipinong Katangian ng Pasahero sa Dyip

A. “Bayad po”

Karaniwan sa naitalang mga datos na ibinigay ng mga lalabintaunin ang pag-aabot ng bayad papunta sa drayber mula sa sino mang kapwa pasahero sa dyip. Tinawag nila itong “normal” na gawain ng mga Pilipino sa dyip dahil tila wala namang pagpipilian ang sino man na malapit sa drayber upang mag-abot ng bayad. Wala namang nakapaskil o nag-uutos sa kanila upang iabot ang bayad subalit likas na ito sa pag-uugaling Pilipino. Sa aksyon ng pagbabayad hawak ang pera ay tanda at alam na ng kapwa pasahero kung para saan at ano ang gagawin sa iniaabot kasabay ng “makikisuyo o pakisuyo”, “po”, at “salamat po” na tanda ng paggalang.

Ang pagkuha o pagtanggap ng bayad mula sa kapwa pasahero ay tanda ng kanilang pagrespeto, matanda man o bata. Mayroong koneksyong nabubuo ang nagbabayad at tumatanggap kahit may pagkakataong mayroong ibang ginagawa ang pinag-aabutan ng bayad tulad kung may kausap na iba, nakatingin sa ibang anggulo, nakapikit o nakikinig ng musika. Itinuturing na isang *unspoken language* o wikang hindi na dapat sambitin ang gawain ng pag-aabot ng bayad sa dyip ayon sa isang lalabintaunin. Ang pag-unawa sa wika at kulturang Pilipino gaya ng dyip ay mayroong pagkakatulad at pagkakaiba, kasaklawan at kalaliman sa mga salita, kilos, at galaw ng kapwa na naisabuhay bunga ng paggalang na inklusibong isinasabuhay ng Pilipino. Bilang mga lalabintaunin, mahalagang mabitbit at maibahagi nila ito sa ibang-tao o hindi-ibang tao bilang pagpapahalaga na nagpapatunay sa kabutihang taal sa atin.

Inobserbahan din ang katapatan ng bawat isang kapwa pasahero sa dyip lalo na sa halaga ng ibabayad at ibabalik na sukli. Ayon sa mga lalabintauning nakausap ay wala pa silang karanasan na hindi nagbayad ng tapat at tumanggap ng kulang na sukli. Mayroong dalawang galawan ng perang pambayad sa dyip: una, mula sa pasahero na hindi palaging sakto ang bitbit na bayad, walang barya o buo ang pera kahit pa may malaking karatulang “barya lang po sa umaga”; ikalawa, ang sukli ng pasahero mula sa drayber. Sa parehas na galaw ay pinagpapasa-pasahan ito ng mga kapwa pasahero lalo na kung marami ang nakasakay. Sa huli, wasto ang kanilang bayad at nakukuhang sukli. Ipinapamalas ng ganitong gawain ang katapatan ng bawat isang kapwa pasahero sa dyip. Barya man kung titingnan ang nasasalat na pera sa tuwing nag-aabot ng bayad, pinatutunayan pa rin ang likas na kabutihan at katapatan ng mga Pilipino lalo na sa kapwa nito.

B. “Pára po sa tabi”

Parehas sa pag-aabot ng bayad na ginagamitan ng pasalita at pakilos na paraan ang isa pang maka-Pilipinong katangian ng pakikipagkapwa sa dyip, ang pagpara tuwing sasakay at/o bababa ng dyip. Ang salitang pára ay paghinto sa paggalaw ng isang sasakyan gaya ng dyip. Sa pagsasabi ng pára ay itatabi ng drayber ang dyip sa gilid upang bumaba o sumakay rito ang pasahero. Nakukuha agad ng drayber ang mensahe ng pagpara sa tuwing malakas at malinaw na sinasabi ito.

Sa di-berbal na pagpara naman ay nakita ito ng mga lalabintauning sa porma ng pagtapik sa bubong ng dyip upang makabuo ng tunog. Isang senyales ang nabubuon ng tunog para sa drayber na mayroong bababa ng dyip. Isinasagawa ito gamit ang daliri o kaya ay barya sabay itinutuktok ito sa bakal na hawakan upang makabuo ng tunog-senyales. Isa pang di-berbal ay ang paghatak ng tali sabay pag-ilaw naman ng bombilya katapat ng drayber. Sa kabila nito, karaniwan pa ring ginagamit ang pagsasabi ng “para po sa tabi” at ang paggawa ng tunog-senyales.

Masasalamain sa dalawang maka-Pilipinong katangian ang pagtutunguhan ng bawat isa sa dyip. Espesipikong nabubuo ang konsepto ng kapwa sa pakikitungong ginagawa tuwing nag-aabot ng bayad at sukli gayundin ang pagtulong sa pagpára. May mga pagkakataong nagsasarili ang isa subalit hindi maiwasan ng kapwa pasahero na makialam bilang pagtulong sa kapwa pasahero. Makikita sa pagtulong ang pakikisalamuha ng pasahero sa kapwa pasahero.

C. “Tinginan at pakiramdaman”

Ang mata ay bahagi ng katawan na para sa paningin, isa sa limang pandama ng tao. Subalit, hindi ito maaaring ihiwalay sa iba pang kaugnay nitong pandama – pang-amoy, pandinig at panlasa. Kaya sa tuwing sasakay sa dyip, sabay-sabay na ginagamit at gumagana ang mga ito. Para sa mga nakakuwentuhang lalabintaunin, pare-parehas silang nagiging mapagmatyag sa kanilang paligid sa dyip. Tinitingnan ang mga taong nakasakay o sasakay sa dyip kung kanilang kakilala o hindi.

Karaniwan ang eksena na may natutulog sa dyip tuwing gabi lalo na kapag *rush hour* o oras ng uwian ng mga nag-oopisina at estudyante. Ang pagtulog o pag-idlip ay tanda ng kanilang pagod sa gawain sa buong araw. Sa ganitong mga pagkakataon, matinding makiramdam ang maraming kapwa nila pasahero batay sa obserbasyon ng mga lalabintaunin. Ipinapamalas ito sa hindi masyadong paggalaw, paghina ng boses kung may kausap at paggising sa kapwa pasaherong napasarap ng tulog subalit kailangan ng bumaba. May mga hindi rin nakaiwas na sumandal sa katabi habang natutulog at pinapabayaan na lamang.

Sa mga pasaherong maraming bitbit o dalahin, may akay na mga bata, at sa mga matatanda o *persons with disability (PWD)* ay may nagbibigay agad ng espasyo para makaupo at makatulong sa kanyang kapwa pasahero. Karaniwang sa unahang bahagi sa pag-akyat sila pinauupo o malapit sa drayber. Wala pang naging danas ang mga lalabintaunin na pasaherong hindi nagbigay ng tulong sa kapwa nila pasahero na nasa ganitong sitwasyon. Naobserbahan din ng mga lalabintaunin ang bilis ng pakiramdam ng drayber sa loob ng dyip. Halimbawa kapag may kausap ang isang pasahero sa dyip, agarang hinihinaan ng drayber ang kanyang radyo tanda ng kanyang pakikiramdam at pag-unawa sa sitwasyon.

Tulad ng maka-Pilipinong katangian na pagbabayad at pagpára sa dyip ay makikita ang antasan ng pagtutunguhan na pakikitungo, pakikisalamuha, at pakikilahok. Ang mga ito ay karaniwang ginagamitan muna ng tinginan at pakiramdaman hanggang sa matarok ang ganoong klase ng pagtutunguhan. Maituturing ngayon na unang bahagi ang maka-Pilipinong katangian na tinginan at pakiramdaman upang maisakatuparan ang nasabing tatlong antasan ng pagtutunguhan. Ayon kay Javier (2016), ibinabadya na may mga pandama upang maranasan ang kalooban, ang sarili, ang sa kapuwa o sa itinatangi nito. Kaya hanggang maaari ay naisasantabi ang pag-iisa (individuation) gaya ng pagsasarili, pag-iwas, at paghiwalay.

D. “Kuwentuhan”

Ang bawat tinginan at pakiramdaman ng mga pasahero sa dyip ay nagbubunsod ng aksyon upang kumonekta sa kapwa pasahero gaya ng kuwentuhan o usapan. Ang kuwentuhan ay likas sa mga Pilipino sapagkat hilig natin ang pakikialam at pakikisangkot. Dito nagsisimula ang relasyon na kalaunan ay maaaring lumalim o agad ding mawala. Pansin ng mga lalabintaunin na isang espasyo ang dyip para sa pagbubukas ng kuwentuhan. Ayon kay Jumaquio-Ardales (2024), may dalawang bahagi ang pagbubukas ng isang usapan, ito ang pagkuha ng atensyon bago ang paghahain ng paksa; kasunod ang pagdebelp kung saan mayroong dugtungan ng impormasyon/komentaryo/reaksyon at/o pagdami ng mga paksang pinag-uusapan (na tila sapot ng gagamba) na maaaring malapit o malayo sa tema ng sinundan; panghuli, ang pagsasara kung kailan paalis sa espasyo ng umpukan ang isa o higit pang kalahok sa usapan.

Ganitong-ganito napansin ng mga lalabintaunin nagsisimula ang kuwentuhan sa dyip lalo na sa mga matatanda. Ayon sa kanila ay mayroong taglay na awtoridad ang matatanda kaya patuloy lang sila sa pagsasalita o pagkukuwento ng kanilang saloobin hinggil sa isang paksa. Pagbabahagi ng isang lalabintaunin, karaniwang paksa na naririnig niya ay tungkol sa napapanahong usapin ng bansa lalo sa politika at ekonomiya. Isang halimbawa ng paksa ay tungkol sa patuloy na pagtaas ng presyo ng bilihin na iniugnay sa kanyang nararanasang hirap pampinansyal; at hirap pisikal na iniinda dahil sa edad ng mga matatandang pasahero na nagkukuwentuhan. Nagsimula ito bilang isang komento mula sa napakinggang balita sa radyo na sinundan pa ng isang komento mula sa kapwa pasahero. Ang palitan ng kanilang komento ay may kalakasan ng kanilang boses kaya naengganyo ang iba pang kapwa pasahero na makisali sa naging kuwentuhan. Sabi ng lalabintaunin, hindi siya nakisali sa usapan dahil sa hiya subalit tahimik siyang nakikinig at nagmamasid sa naging daloy ng kuwentuhan. Anya ng lalabintaunin ay natutuwa siya sa ganitong kuwentuhan sapagkat nagiging mulat siya sa nangyayari sa paligid na nakapagpapalago sa kanya bilang kabataan at mag-aaral.

Masasalamain sa pagsasahalimbawa na ibinahagi ng lalabintaunin kung paanong ang danas ng isa ay maaaring maging danas din ng iba. Isang pagkakataon ito para sa kolektibong pagsang-ayon o maaaring pagsalungat na naging punto ng paksa para sa kuwentuhan. Natigil lamang ang kuwentuhan nang bumaba na ang matandang pasahero sa dyip. Ang saglit na kuwentuhan ay may mahaba nang nilakbay na konsepto sa pagbubuo ng kapwa mula sa kapwa pasahero. Ang pagiging ibang-tao nito ay sumalamin sa pakikibagay mula sa danas na pinagdadaanan ng matanda. Hindi man parehas ang estado, edad, at danas ng bawat isang nagkukuwentuhan; naroon pa rin ang pagiging isa ng bawat isa dahil sa pakikipagkapwa. Ang kuwentuhan ay nagiging tulay sa pagpasok ng iba sa buhay ng iba kaya nakikita ang unawa sa isa’t isa.

Nakakikilig namang ibinahagi ng isa pang lalabintaunin ang kanyang danas ng pakikipagkuwentuhan sa dating kaklase noong senior hayksul na muling nagkita sa dyip

habang pauwi mula sa España sa Maynila. Ang tagal ng kanilang byahe at kuwentuhan sa dyip ay simula na pala ng kanilang pag-iibigan. Hindi lubos maisip ng nagbahaging lalabintaunin na sa dyip niya muling matatagpuan ang dating kaklase at mabubuo ang kanilang relasyon. Mula sa dulong bahagi ng dyip malapit sa drayber ay lumipat ito sa kanyang tabi at nagsimulang bumati at makipagkumustahan. Lumalim ang usapan tungkol sa kasalukuyang pinagkakaabalahan at gawain sa eksuwelahan. Nagtapos din ang kanilang relasyon ng halos isa at kalahating taon.

Naging kuwentuhan din ang mga alagang hayop na ibinahagi ng isa pang lalabintaunin. Nagpapalitan sila ng mga impormasyon tungkol sa murang bilihan ng pagkain at gamit, mga paunang lunas kapag may sakit, at karanasan sa kanilang pag-aalaga. Saglit man ang nagiging kuwentuhan, naging interesante naman ito para sa kapwa pasahero sapagkat kitang kita nila ang hilig at ugnayan nila sa isa't isa dahil sa gawaing pag-aalaga ng hayop.

Sa mga naratibong ito ng lalabintaunin masasalamin kung paanong nailuwal ang kuwento sa kuwentuhan bilang isang maka-Pilipinong katangian sa pagbubuo ng kapwa sa kapwa pasahero. Parehas na para sa ibang-tao at hindi ibang-tao ang gawaing kuwentuhan sa loob ng dyip. Nagiging inklusibong gawain ito para sa lahat depende sa kagustuhan na maging bahagi ng usapan. Danas ang antasan ng pagtutunguhan gaya ng pakikiisa, pakikisangkot at pakikipagpalagayang-loob. Maliit man ang espasyo at oras sa tagpuan ng mga lalabintaunin, naging baon naman nila ang indikasyong nagpalapot sa kanilang pagkaunawa sa konsepto ng kapwa mula sa kapwa pasahero.

E. “Limos at malasakit”

Madaming pagpapakahulugan ang salitang limos. Ito ay maaaring abuloy, tulong o pagkakawanggawa na ibinibigay sa sinumang nangangailangan mula sa kalooban ng awa o pagkahabag sa taong humihingi ng tulong, maging ito man ay pera, bagay, o serbisyo. Mula sa kalooban ng pagkahabag ay nakararamdam ng kasiyahan ang taong nagbibigay. Naibahagi ng mga lalabintaunin na mayroon pa ring pakikipagkapwa kahit sa maliit na paraan. Mas nagkaroon ng dating sa kanya ang pagbibigay ng limos sa dyip kumpara sa mga pulubing nabibigyan niya sa kalsada. Nagkaroon siya ng mas malalim na pagtingin sa halaga ng pag-aabot tulong dahil nasaksihan niya rin sa kapwa pasahero ang pakikipagkapwa.

Ang pagiging malapit sa isa't isa ng mga pasahero sa kapwa pasahero ay dulot na rin ng istruktura ng dyip na may maliit na espasyo sa gitna at magkakaharap na upuan na nagpapalalim ng pagtingin ng bawat isa upang mabuo ang pakikipagkapwa. Kaya ang pagtulong sa kapwa ay nakahahawa sa loob ng dyip na nag-uugat sa maka-Pilipinong kaugalian ng hiya at pakikisama. Ayon kay Dagmang (2014), ang hiya ay isang kalugod-lugod na daan at kakayahan sa larangan ng pagpapakatao o pakikipagkapwa-tao. Naniniwala ang Pilipino na dapat kumikilos siya batay sa kung ano ang mga katanggap-tanggap na kaugalian ng lipunan. Lumilitaw rito ang damdamin ng pagkahiya sa mga katapat at katabing kapwa pasahero na

nag-abot ng limos kung magsasawalang kibo na lamang siya gayong dumaan pa sa harapan ng mukha niya o ipinaabot sa kanya ang limos, pagtatapat ng isa sa mga lalabintaunin. Mula sa hiya ay nabubuo sa kanyang pagkatao ang ugali ng pakikisama sapagkat gusto niyang magkaroon ng maganda at mabuting pakikitungo sa iba. Dahil nagbigay ang iba, makikisama na rin siyang mag-abot ng barya. Masasabing totoong may nagaganap na bayanihan sa loob ng dyip hindi lamang sa paabot-abot o pagpapasa ng bayad mula sa hulihan ng dyip papunta sa drayber kundi may bayanihan din sa pagbibigay-limos sapagkat nagkakasama-sama ang mga pasahero sa pagtulong sa nangangailangan. Hindi na siya nagiging ibang tao sa loob ng dyip kundi kapwa tao na nakikiisa at nakikisama sa kapwa pasahero.

Mula sa hiya, pakikisama, at bayanihan ay nabubuo ang pagmamalasakit sa kapwa na nagpapalalim sa kaantasan ng pagtutuguhan mula sa kapwa pasahero na ibang tao. Ngayon ay nagiging kapwa pasahero na hindi ibang-tao sapagkat makikita na sa kanya ang kabaitan, pagkakawanggawa, at pagiging handa sa pagtulong sa iba na likas sa Pilipino. Bukod sa pakikiabot ng bayad, may ilang pagkakataon din na naranasan ng lalabintaunin na may nagtanong sa kanya na kapwa pasahero kung magkano ang tamang pamasahang papunta sa isang lugar, kung madadaan ng dyip ang kanilang pupuntahan o mga saglitang kuwentuhan at palitan ng opinyon. Ayon sa lalabintaunin, masaya sa pakiramdam na nagkakaunawaan sila ng pasahero o nagkakapareho ang kanilang pananaw. Ikinatutuwa rin niya na nakatutulong siya sa kanyang kapwa, anya:

Ako ay natutuwa kapag nakikita ko o nararamdaman na nagkakaunawaan kami ng mga pasahero o kung nagtutugma ang aming mga pananaw. Bukod doon, natutuwa rin ako kapag nakakatulong ako sa mga kapwa pasahero. Nakakaramdam ako ng tuwa sapagkat sa aking isip ay pare-pareho lamang naman kaming mga karaniwang komyuter na malimit ay may kanya-kanyang buhay, kaya't kapag nakakausap ko ang ilan sa kanila nararamdaman ko ang pagiging tao. Bukod sa malalim na dahilan, ang simpleng pagtulong sa kapwa ay nakakapagbigay na sa akin ng kasiyahan.

Nandoon ang pantay na pagtingin niya sa kapwa pasahero na pareho silang mga karaniwang komyuter kahit na magkakaiba sila ng estado sa buhay. Para sa kanya, kapag may nakakausap siyang kapwa pasahero ay ramdam niya ang kanyang pagiging normal na tao sapagkat unti-unti na siyang bumubuo ng pagtitiwala sa kapwa dahil sa pakikipagpalagayang loob niya sa kapwa pasahero sa dyip.

Ito ay pagpapatotoo na walang “ako” sa daigdig, pero mayroong “tayo”. Sa mga ganitong danas, naniniwala ang lalabintaunin na nagpakita siya ng malasakit at pakikipagkapwa. Para sa kanya, magaan sa kalooban at isang kasiyahan ang pakikipagkapwa sapagkat ang mumunting nagagawa para sa ibang tao ay nakapagpapatibay ng samahan ng kapwa pasahero kahit panandalian lamang. Ang pakikisalamuha sa dyip ay nagturo sa lalabintaunin na maging mabuti para maging magaan at maganda ang pakikitungo o pakikisama niya sa iba at ganun din ng ibang tao naman sa kanya.

Ang antas ng pagtutunguhan ng pasahero sa kapwa pasahero mula sa pagiging ibang tao ay hindi na ibang tao dahil sa karanasan ng pakikisalamuha na nag-ugat sa pakikipagkapwa-tao. Mula sa pakikipagkapwa-tao, ito ay nagbunga ng paglilingkod. Naging bukal sa kalooban ng lalabintaunin ang paglilingkod, dahil nagkaroon siya ng pagmamalasakit sa kanyang kapwa. Ang konsepto ng kapwa ay hindi usaping pansarili lamang kundi ito ay pakikipag-ugnayan, pakikipagdamayan at pagpapakita ng malasakit sa ibang tao. May pagsasaalang-alang sa damdamin ng iba.

F. “Punuan at bigayan”

Sa puwesto ng upuan sa dyip ng mga pasaherong lalabintaunin ay kakikitaan pa rin ito ng bigayan na walang hinihinging kapalit. Ito ay patunay na likas sa Pilipino ang pakikipagkapwa kahit hindi ito idikta. Sa simpleng pagkilos ng pasahero ay kakikitaan pa rin ng pakikipagkapwa sa pamamagitan ng pagbibigayan kahit na sa tagpuan ng punuan sa dyip. Mapatutunayan sa naging danas na sa pamamagitan ng pakikiramdam sa kapwa nila pasahero ay may pangangailangan na sila ay magbigay at ang pagbibigay sa kapwa ay malinaw na indikasyon ng pakikipagkapwa.

Pinatunayan din ito sa pag-aaral ni Galano (2016) na ang kagandahang-loob na taal sa pakikipagkapwa ay isang pagpapahalagang nakasentro sa pagkilala at pagsusulong sa kapakanan ng kapwa. Ang pagkakaroon ng ugnayan nito sa *universalism* at *benevolence* na mga pagpapahalaga ay nagpapahiwatig na sinasaklaw nito ang parehong malawak na relasyon sa tao at sa mas maliit na grupo tulad ng kapwa pasahero sa dyip. Mula rito ay maitatagda na ang ibang tao ay hindi ibang tao dahil ipinapakita rito na ang kapwa ay ang pakikipagkaisa ng sarili sa iba. Naniniwala ang lalabintaunin na ang pagbibigay niya ng kabutihang loob ay magbubunga pa ulit nang marami pang kabutihan tulad ng kung paano niya ito natutunan sa loob ng kanyang pamilya. Ang konsepto ng pakikipagkapwa mula sa pagbibigay para muling umanak ng pagbibigay o *pay it forward* ay isa na namang maka-Pilipinong katangian sa antas ng pagtutunguhan.

II. Negatibong Maka-Pilipinong Katangian ng Pasahero sa Dyip

A. “Pagwawalang bahala o walang pakialam”

Likas na sa mga Pilipino ang ugaling walang pakialam na nag-ugat sa pagsasawalang bahala sa kanilang kapwa at kitang kita ito sa mga ilang eksena sa loob ng dyip ayon sa obserbasyon ng mga lalabintaunin. Wala sa edad ayon sa mga lalabintaunin ang pagsasawalang bahala sa loob ng dyip. Karaniwan dito ay ang nakikitang madalas na pagbibingi-bingihan o walang pakialam sa kapwa pasaherong nakikiusap na maibigay ang kanyang bayad sa drayber ng dyip na malayo sa kanyang kinauupuan. Ganito ang senaryo kapag ang mga kapwa pasahero ay walang pakialam o tinatamad mag-abot ng bayad. May hindi marunong umusog at hindi pagpansin sa mga nanghihingi ng limos. Binabaling ang

kanilang tingin sa iba o kaya ay nagsasagawa ng ilang bagay kagaya ng pagseselpo. Isa pang sitwasyon ng walang pakialam ay sa mga drayber na napakabilis magpatakbo ng dyip kaya may mga pasaherong hindi nahihiyang magsalita para paalalahanan ang drayber na magdahan-dahan sa pagmamaneho. Naibahagi pa nga ng isa na mayroon siyang karanasan na hindi pa nakakababa ang pasahero ay pinaandar na kaagad ng drayber ang dyip kaya nahulog ito. Sa ganitong eksena, wala talagang pakundangan at kulang na kulang sa malasakit ang drayber sa kanyang pasahero.

Mula sa walang pakialam ay nagbunga ang negatibong katangian tulad ng kawalan ng malasakit sa kapwa ng drayber at pasahero sa kapwa pasahero na nag-ugat sa pagsasawawalang bahala. Mahalaga ang presensya ng malasakit sa pagbuo ng pakikipagkapwa sa isa't isa. Isa itong lutang na ugali ng mga Filipino lalo't higit sa mga sitwasyong kinakailangan ng pagtulong, hindi sa humingi nito (Erasga, 2015).

B. “Pagkagalit at pagdadabog”

Obserbasyon ng isa sa mga lalabintaunin na may ilang nagagalit na pasahero kung hindi agad nasusunod ang isinagawang pagpara lalo na kung may kalayuan ito mula sa kanyang dapat na babaan. Pinapatulan din ng drayber kung minsan ang mga pasaherong mainit ang ulo sa pagbababa sa kanila sa alanganing daan o lugar o hindi itinatabi at kung saan na lang abutin ng pagpara. Hindi alintana ang aksidente na maaaring kahirapin ng kanilang pasahero. Makikita rin sa mukha ng drayber mula sa repleksyon ng salamin ang pagka-inis o pagkayamot sa pasaherong hindi agad nakabababa ng dyip. Kung hindi naman narinig agad ng drayber ang pagpara, padabog na tinutuktok ng pasahero ang bubong ng dyip at nagsasalita ng para. Madalas na makita ang ganitong sitwasyon sa mga drayber at pasaherong maikli ang pasensya na nagbubunga ng pagkagalit at pagdadabog.

C. “Tsismisan”

Madalas ay nadadala ng mga pasahero ang kuwento ng buhay nang may buhay sa loob ng dyip. Batay sa sariling karanasan ng lalabintaunin ay minsan nilang napag-tsismisan ng kanyang kaklase ang isa pang kaklase sa loob ng dyip na hindi nila namalayan ay nasa unahan nakapuwesto malapit sa drayber. Bumati pa ito sa kanila sa pagbaba nila pareparehas ng dyip. Sabi ng lalabintaunin ay para silang binuhusan ng malamig na tubig dahil sa hiya sa kanilang kaklase na pinagtsismisan. Alam nila ang posibilidad na narinig ito sapagkat may kalakasan ang boses nila habang sila ay nagkukuwentuhan. Nagkaroon tuloy siya ng realisasyon na hangga't maaari ay iwasan sana ng mga pasahero sa dyip ang pag-usapan ang buhay ng ibang tao dahil huli na rin nilang napagtantong mali ito. Noong una ay makikita sa sitwasyon na ito ang kawalan ng malasakit sa kapwa dahil sa tsismisan na hindi naman alam kung totoo o hindi ngunit nagbunga pa rin ng malasakit sa kapwa mula sa hiya na nagdulot

sa realisasyon ng lalabintaunin na hindi dapat magtsismisan sa loob ng dyip sapagkat ito ay isang pampublikong espasyo.

Dagdag pa rin sa tsismisan ang malakas na boses na nakagagambala sa katahimikan o saglit na pamamahinga ng ibang pasahero habang bumabyahe. Ang saglit na kuwentuhan ng drayber sa kapwa drayber kapag nagkatapat sila sa kahabaan ng trapik tungkol sa matumal na pasahero, tinitimbreng *enforcer*, trapik, at mga nagpapabarya ay nakaaabala rin sa pasahero. Dahil sa napapatagal ang tsismisan nila ay bumabagal ang kanilang takbo o kaya naman ay hindi napapansin “go” na pala kaya pinagmumulan ng panibagong trapik. Muli, nawawalan ng hiya ang drayber sa kanyang mga pasahero dahil sa tsismis. Nawalan din siya ng malasakit sa mga ito na maaaring nagmamadali o kaya naman ay may hinahabol na oras.

D. “Siksikan at singitan”

Ordinaryong tagpuan na sa paradahan ng dyip ang pakiusap ng barker sa pag-usog para ipilit na pagkasyahin ang mga pasahero na wawaluhin lamang sa upuan ay nagiging siyaman o sampuan lalo na kung maninipis ang kanilang katawan. Ginagawan ng paraan ng drayber at barker na mapagkasya at mapalabisan pa ng bilang ang kanyang sakay kahit puno na ang dyip. Para sa mga drayber, ito ay dagdag kita sa kanila lalo na kung nakapila at nagbabayad sila ng butaw kahit pa magsiksikan na parang isang lata ng sardinas ang kanyang mga pasahero. Normal na pangitain na ito sa loob ng dyip, ang mga pasaherong siksikan sa upuan. Kaya may pasaherong iuurong ng konti palabas ang kanyang likod para makaupo nang maayos ang katabing kapwa pasahero. Ganito ang karanasan ng isa sa lalabintaunin, dahil sa malimit nga ay huli na siyang gumising sa umaga ay pagpipilitan na niyang pagkasyahin ang kanyang sarili sa dyip para makarating ng wasto sa oras sa klase. Hindi naman uso ang diskuwento sa dyip kahit kalahati na lamang ang nakaupo. Kapag ikaw naman ay nagmamadali ay hindi mo na alintana kung nakaupo ka nang maayos o hindi. Marami ring mapagsamantala sa pagsakay sa dyip. Pinagsasamantalahan ang gipit na sitwasyong pinagdadaanan ng pasahero.

Sa siksikan at singitan lumalabas din ang pagsasamantala ng mga malalakas sa mahihinang pasahero. Mabilis na nakauupo ang malalaki at malalakas ang katawan na kadalasan ay mga lalaki. Malimit na dehado naman ang mga senior citizen, PWD, buntis, mga magulang na may bitbit na sanggol o may mga hawak na bata, at mga mag-aaral na hindi marunong makipagsiksikan. Kaya kung minsan ay nagiging mapagsamantala na rin ang iba.

E. “Budol”

Umaakyat din sa dyip ang mga batang pulubi na may panlinis ng sapatos pagkatapos ay hihingi na ng limos kapalit ang maikling serbisyo mula sa pakunwaring pagpupunas ng sapatos. Si ate naman na nakadamit ng puti at biglang sisingit sa upuan, may dala-dalang bibliya, magbabasa ng berso at magbabahagi ng salita ng Diyos kasabay ang pagpapasa ng maliliit na sobre para sa abuloy. Si kuya naman na may kuwentong pang “Maalala Mo Kaya”

tungkol sa kapamilyang nasa ospital at magpapakita ng bayarin upang makahingi ng limos. Ilan lamang ito sa mga personal na karanasan sa dyip na naikuwento ng lalabintaunin. Ayon sa mga lalabintaunin ay *modus operandi* na ito kung tutuusin na mahirap paniwalaan dahil sa ilang beses nilang karanasan ay nakikita na nila itong panlalamang sa kapwa. Ito ang iba't ibang uri ng pambubudol o panloloko sa kapwa na nagdudulot ng pananamlay sa pagtulong sa kapwa dahil sa pagdududa kung totoo ba ang sinasabi ng mga nanlilimos o hindi.

F. “Lamangan”

Sa kabila ng bigayan ay kapansin-pansin din ang eksena ng lamangan sa loob ng dyip tulad ng “123” na ibig sabihin ay pagtakbo sa pagbabayad. May pasaherong kunwaring nag-abot ng bayad pero kulang naman at sasabayan nang mabilis na pagbaba sa dyip. Ganun din ang drayber na napakatagal magsukli hanggang sa makalimutan na ito ng pasahero. Sa kapwa drayber din na kukunin ang pasahero o kaya ay may *cut* ng trip para iwas sa trapik. Ilan lamang ito sa mga naikuwento ng mga lalabintaunin na kanilang danas at nasaksihan sa pagsakay nila ng dyip. Ang mga senaryong ito ay nakatulong naman para sa matalinong pagmamasid at repleksyon kung tama ba o mali ang ginawa ng drayber o ng kapwa pasahero. Para sa kanila, ang lamangan sa dyip ay oportunidad upang maging mapanuri sa iba't ibang karanasang ito na realidad ng buhay sa lipunang Pilipino. Pagbabahagi ng isang lalabintaunin na nasa kanila na kung paano nila ipoproseso sa sarili ang kanilang danas. Nagkomento naman ang iba na mahalagang manaig pa rin ang pagiging mabuting tao lalo na sa kanyang kapwa pasahero sa lahat ng pagkakataon.

G. “Pakutuban”

Nabanggit nilang may halong pangambang nabubuo kaya hindi nila maialis na maging mapagmatyag sa kanilang paligid lalo na kung gabi at madalang na ang tao sa kalsada habang sila ay nakasakay sa dyip. Bunga ito ng mga napapanood sa balita o kaya ay mga itinatampok na eksena sa mga pelikula kagaya ng panghoholdap. Nilinaw naman ng mga lalabintauning hindi naman ito palagian, subalit mainam nang maging mapagmatyag at palagiang handa kung may mga ganitong hindi inaasahang pangyayari. Dagdag pa nila na sa panahon ngayon, mahirap husgahan kung sino ang may masamang balak sa mga taong nakakasama sa dyip sapagkat maging bata, matanda, babae o lalaki man ay napababalitang nagiging biktima ng mga ganitong insidente sa dyip. Sa mga ganitong pagkilos ay nanlalamig ang usapin ng pakikipagkapwa sa loob ng dyip dahil nagiging salik ito upang hindi makita ang pagkalinga sa kapwa.

KONGKLUSYON

Maituturing na mahalagang sangkap ang dyip partikular yaong tradisyonal na dyip sa bansa sa patuloy na paghahabi ng pagkatao at pagkakakilanlang Pilipino. Hindi lang ito dapat tingnan bilang isang moda ng transportasyon kung hindi isang buhay na piraso ng ating makulay na kasaysayan at malikhaing identidad. Nanganganib sa kasalukuyan ang mga tradisyonal na dyip na tuluyan nang mawala sa lansangan dahil sa kautusan na *Jeepney Phaseout* subalit sa kabila nito ay nagluwal naman para sa sampung natanong at nakakuwentuhang lalabintaunin hinggil sa kanilang danas sa bawat pagsakay rito na may tuon sa naratibo ng pakikipagkápwa sa kapwa pasahero sa dyip.

Pinagbibigkis ng kaasalan at pagpapahalaga sa kapwa ang pagkataong Pilipino na nangibabaw sa murang edad ng lalabintaunin kaya nasaluysoy sa mga naratibo nila ang mga positibong maka-Pilipinong konsepto ng kápwa sa kapwa pasahero sa dyip. Nakabubuo ng antasan ng pagtutunguhan ayon sa disenyo ni Enriquez ang maliit na espasyo ng dyip mula sa abutan ng bayad at sukli, pagiging boses sa bawat pagpara at pagsakay sa tabi, at ang paglalapit ng sarili mula ibang-tao sa hindi ibang-tao sa pamamagitan ng tinginan, pakiramdaman, at kuwentuhan. Napagtanto rin ng mga lalabintaunin kung paanong sa loob ng dyip ay naitataguyod ng mga kapwa nila pasahero ang konsepto ng pagbibigay-limos at malasakit sa gitna ng pagiging ibang-tao ng marami sa araw-araw nilang pagbiyahe sa dyip. Konkreto itong ipinamamalas sa paulit-ulit nilang pagsakay sa pamamagitan ng pagbibigay espasyo sa upuan lalo na tuwing punuan.

Sa kabilang banda, hindi maitatatwang may mga negatibong maka-Pilipinong katangian ang naobserbahan at naranasan ng mga lalabintaunin sa loob ng dyip. Maaaring nauugat ito sa sirkumstansya ng panahon kaya nagagawa ng kapwa pasahero ang pagsasawalang bahala o walang pakialam sa kapwa nila na sa ilang pagkakataon ay mas malala ang nagiging reaksiyon dahil may pagkagalit at pagdadabog bilang aksyon. Lumabas na nagiging espasyo rin ang dyip para sa palitan ng kuwento mula sa mga lalabintaunin. Naging punto naman ito ng negatibong aksyon kaya nagagawa ang tsismisan na madalas ay buhay ng ibang tao ang nagiging paksa. Normal man na senaryo ang punuan sa dyip ay hindi naman maialis na nagagawa pa rin ng ibang kapwa pasahero ang singitan sa upuan, pambubudol, panlalamang, kaya madalas ay umiiwas na lang ang mga lalabintaunin at ginagamit ang kanilang kutob bilang paraan upang alpasan ang mga hindi inaasahang insidente. Lahat ng ito ay buhat sa mayamang naratibo ng mga lalabintaunin na naging punto ng realisasyon naman sa kanila na tingnan sa kabilang anggulo ang mga negatibong maka-Pilipinong pagpapahalaga para sa kapwa pasahero tulad ng pagmamalasakit, malawak na pang-unawa, at pagiging tapat sa kapwa.

Ang nabuong konsepto ng kápwa sa kapwa pasahero sa dyip na mula ibang-tao ay nagiging hindi na ibang-tao sapagkat kapwa nakikiisa at nakikisama ang lahat. Nagkaroon ng kapasidad ang mga lalabintaunin na matuto, magbigay, magpapahalaga, makisama,

makipag-ugnayan, magmalasakit, dumamay, at umunawa sa kapwa. Lumabas sa kabuuan na ang konsepto ng kapwa ay hindi usaping pansarili lamang kung hindi pakikipag-ugnayan o pakikipagrelasyon sa kapwa para maabot ang pinakamataas na kaantasan ng pakikipagtunguhan, ang pakikipagkapwa-tao. Hamon ngayon para sa mga susunod na lalabintaunin ng panahon na galugarin at/o ipagpatuloy partikular ang positibong maka-Pilipinong pagpapahalaga na mayroon sa bawat interaksyon o pakikipagkapwa ng bawat pasahero sa kápwa nila pasahero sa dyip. Ang mga ito ay kakintalan na nakuha ng mga lalabintaunin sa dyip sapagkat isa itong kultural na simbolo at espasyo ng lipunang Pilipino.

SANGGUNIAN

- Dagmang, F. (1996). Hiya: Daan at kakayahan sa pakikipagkapwa. *MST Review*, 66–90. https://www.researchgate.net/publication/329306231_Hiya_Daan_at_Kakayahan_sa_Pakikipagkapwa
- Erasga, D. S. (2015). Pakiramdaman: Isang tatak Filipinong lapit sa pagdadalumat sa sosyolohiya. *Humanities Diliman*, 12(1), 78–105. <https://core.ac.uk/download/pdf/87971854.pdf>
- Enriquez, V. G. (2015). Mga batayan ng Sikolohiyang Pilipino sa kultura at kasaysayan. *Daluyan: Journal ng Wikang Filipino*, 1(1), 35–54. <https://journals.upd.edu.ph/index.php/djwf/article/view/4948/4457>
- Galano, C. (2017). Ang loob at pakikipagkapwa sa kagandahang-loob: Pagsusuri sa pagpapakahuluganatmgapagpapahalagangkabataan. *DIWAE-Journal*, 5(1), 108–125. <http://www.pssp.org.ph/diwa/wp-content/uploads/2017/11/6-Artikulo-Galano.pdf>
- Javier, R. E., Jr. (2016). Damdamin, daing, at dalangin: Karamdaman at kalooban sa sikopatolohiya ng Filipino. *MALAY*, 28(2), 57–76. <https://ejournals.ph/article.php?id=9873>
- Javier, R. E., Jr. (2007). Kaasalang sekswal at kaalaman sa HIV/AIDS ng mga lalabintaunin. *MALAY*, 19(3), 95–105. <https://ejournals.ph/article.php?id=7901>
- Javier, R. E., Jr. (2018). Unawa – mula pag-iisa tungo sa pakikiisa sa kapwa: Ang pag-iisip sa panahon, pag-asa, at pagtanda. *MALAY*, 31(1), 40–54. <https://ejournals.ph/article.php?id=14199>
- Jumaquio-Ardales, A. (2024). Umpukan sa kalye: Pagdalumat sa pasalitang diskurso ng kababaihang maralita. In E. II Carandang, C. B. Concha, & M. A. Villanueva (Eds.), *Dagitab: Mga Dalumatat Usapin sa Kultura, Midya, at Teknolohiya* (pp. 15–35). Academia Filipina Press Inc. & Pambansang Samahan sa Linggwistika at Literaturang Filipino. <https://psllf.org/2024/03/15/dagitab/>

- Mabaquiao, N. M., Jr. (2018). Ang metapisika at etikang pakikipagkapwa-tao. *MALAY*, 30(2), 20–30.
<https://ejournals.ph/article.php?id=14183>
- Matienzo, R. A. E., & Matienzo, E. (2021). Ang krisis-eksistensial sa hari ng kalsada: Isang penomenolohiya ng identidad at kultura ng jeepney. *URSP Research Journal*, 10–16.
<http://www.urs.edu.ph/wp-content/uploads/publications/the-ursp-research-journal/current-issue/02-Matienzo.pdf>
- Pe-Pua, R., & Protacio-Marcelino, E. (2000). Sikolohiyang Pilipino (Filipino psychology): A legacy of Virgilio Enriquez. *Asian Journal of Social Psychology*, 3(1), 49–71.
https://www.indigenousspsych.org/Members/Pe-Pua,%20Rogelia/PePua_Marcelino_2000.pdf
- Villejo, V. B., & Liwanag, L. L. (2019). Tagapagtaguyod ng intelektuwalisasyon ng wikang Filipino at ng pilosopiyang Pilipino: Pakikipanayam tungkol sa pilosopiya at praksis ni Dr. Florentino T. Timbreza. *MALAY*, 32(1), 84–98.
<https://www.dlsu.edu.ph/research/publishing-house/journals/malay/sinupan/edisyon-32-1/malay-6/>

ABOUT THE AUTHORS

Si Eldrin Jan Danganan Cabilin ay lekturer mula sa Department of Interdisciplinary Studies ng Institute of Arts and Sciences sa Far Eastern University - Maynila. Kasalukuyan siyang kumukuha ng PhD Araling Filipino – Wika, Kultura, Midya sa De La Salle University kung saan nagtapos din siya ng kanyang masterado at ginawaran ng pinakamahusay na tesis. Nakapaglathala na rin siya ng ilang iskolarling pag-aaral at malikhaing akda na may tuon at interes sa kaakuhan, kultura, at kasarian ng Pilipino.

Si Aurora Samson Buquir ay guro sa Filipino at nagkaroon ng pagkakataong gumanap sa mga administratibong tungkulin bilang Curriculum Coordinator ng English at Filipino at Subject Area Chair ng Departamento ng Filipino ng De La Salle Lipa, Integrated School. Sa kasalukuyan, siya ay nag-aaral ng PhD Araling Filipino – Wika, Kultura, Midya sa De La Salle University - Manila. Dito rin siya nagtapos ng Master of Arts in Language and Literature Major in Filipino at naisulat ang kanyang tesis, “Ang Pagsasalin Bilang Paghihimalay: Tatlong Maikling Kuwentong Hapon ni Yasunari Kawabata Gamit ang Introspective Analysis”.